

A VÍZ SZALAD, A KŐ MARAD, A KŐ MARAD?

A MAGYAR ÁRVÍZVÉDELEM VÁZLATA A KEZDETEKTŐL A 19. SZÁZAD VÉGÉIG

HEIL KRISTÓF MIHÁLY

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. HEIL KRISTÓF MIHÁLY

A HUN-REN-ELTE

JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT
TUDOMÁNYOS SEGÉDMUNKATÁRSA

HEILKRISTOF@GMAIL.COM

2024. szeptember 23.

Éghajlatunk változik. Kített-ségünk mértéke nagyobb, mint valaha. A klímánk távlati és tekintélyes mértékben változik helyi és globális szinten egyaránt. Ez az átalakulás kihat a hőmérsékletre, a csapadéokra, a széljárásra, felerősít (néhol lecsendesít) már évezredek óta ismert természeti erőket. S bár a klímaváltozásnak „köszönhetően” egyre gyakrabban és könyörtelenebbül szembesülünk a természet pusztító erejével, korántsem újkeletű az ember és a természet harca. Elválaszthatatlan kötelékben élünk az anyatermészettel, s akár mennyire is próbáljuk uralmunk alá hajtani, legalábbis megzabolázni, de újra és újra kicsúszik a markunkból. Hurrikánok és tájfunok jönnek-mennek, elviselhetetlen hőség és fagy teszi tönkre a termést és nehezíti meg a mindennapi életet, s talán a legnagyobb legfélelmetesebb erő: a víz. Az

ember és a víz kapcsolata elválaszthatatlan egymástól. Az életet adó folyók, folyamok mentén alakultak ki az első ősi civilizációk, ugyanakkor mindig megfigyelhető volt a vízhez kötődő kettős érzés: a hála és a félelem gondolata. A megszelídíthetetlen természeti erő, amely, ha kedve tartja átgázol az emberen magával víve élő és élettelen: embert, állatot, fát, házat, várost vagy a hegyek köveit. Jön, pusztít, viszi amit csak ér, majd elvonulta után nem marad semmi csak a kő, vagy még az sem...

Legnagyobb természeti kincsünk a víz. Azonban éltető ereje mellett folyamatos fenyegetés is, megközelítőleg az ország felét veszélyezteti az ún. többletvíz árvizek vagy belvizek formájában. Már a 12. századtól vannak írásos emlékeink melyek arról tanúskodnak,

hogyan az élet és anyagi javak védelmében a közösségeknek védő beruházásokat kellett eszközölniük az özönvizek (árvíz régies megnevezése) ellenében. Bár a veszély és a belőle fakadó károk évszázadok óta megkeserítették az emberek dolgát, de átfogó országos szabályozásra csupán a 19. században került sor – Széchenyi István jól ismert munkásságának köszönhetően. A gyakori árvizek¹ ellen a jogi szabályozás figyelmének ki kellett terjednie a vízrendezésre úgymint többek között az ármentesítésre, a folyószabályozásra, a mederkarbantartásra, a belvízlevezetésre vagy a partbiztosításra is.² Sőt, számos esetben – természeti erő okozta – vis majorként, mint elháríthatatlan veszélyre történő hivatkozással mentesítésre adott lehetőséget az áradásra történő hivatkozás: „elfogadható mentségnek tartjuk azt, ha [...] tetemes vízáradás visszatartott” – írja a Hármaskönyv.

Az árvizek elleni védekezést ma már a tudomány eszközei segítik.

A hidrológia, azaz a víztan ismeri a folyókon levő áradások kialakulási tényezőit, azok környezetre gyakorolt hatását, a lefolyás szabályozásának szükségességét, a vízgyűjtőterületek működési mechanizmusát is³. Azonban ez sokáig nem így volt. Az ember évezredekig kénytelen volt behódolni a természet erejének. A folyók és az emberek kapcsolatát vizsgálva három időszakot különböztethetünk meg. Első a passzív kapcsolat ideje. Ekkor nem tehetett mást az ember, mint alkalmazkodott a folyóhoz: kisvíz idején követte, áradáskor menekült előle.

Így járt el egészen a 18. század első feléig. Majd a második ún. preventív kapcsolat periódusában az emberek már tevőlegesen léptek fel, s helyi jelentőségű körgátat húztak fel. A másnéven árvízi védművek a közvetlen a folyó mentén elterülő lakott területek védelmére szolgáltak a 19. század elején. Végül a harmadik, az aktív kapcsolat időszaka az 1840-es, A Duna és egyéb folyók szabályozásáról szóló törvény kihirdetéséhez köthető, melynek nyomán megkezdődtek a hazai folyószabályozási munkálatok és ezáltal az árterek védelme.⁴

Egészen a honfoglalás korától számos írásos forrás emlékezett meg az árvizek elleni védekezésekről. Az államalapítástól 1838-ig 54 áradásról tudunk, melyek többsége az ország két legnagyobb folyóján a Dunán és a Tiszán hömpölygött végig. A legkorábbi ismert, az 1012-es csallóközi ár. A 12. században, szintén a Csallóközben „az árvíznél számtalan ember, barom és épület veszett oda” – annak ellenére, hogy már töltésekkel és elzárásokkal próbálták kordában tartani a Fekete erdőből eredő folyót.⁵ Az oszmán hódoltság idején a várak környékét jellemzően inkább elmocsarasították a védvonal erősítése céljából, mintsem a víz útját állták volna, de arra is találhatunk példát, hogy egyes települések megóvására árvízvédelmi kötelezettségeket rótt az uralkodó a közigazgatás nyakába a 15–16. században. Már II. Mátyás 1613-as rendelete is kötelezte a vármegyéket ármentesítő töltések létesítésére, de elsősorban a török kiűzését

követően, a lakatlanná vált területek benépesítésének szándékával születtek meg az első tervek a Tisza-völgy egyes területeinek rendezésére, és a Balatont a Dunával összekötő csatorna létesítésére, melynek célja a terület élhetővé tétele volt.⁶

Rendszerezítették a vízállás-feljegyzést. A 17. század végéről is vannak ismereteink, de a rendszeres adatfelvétel a Dunán 1823-tól a pozsonyi és a budai, míg a Tiszán 1833-tól a szegedi vízmércéken indult meg.⁷

Az 1838-as nagy pesti árvíz – és Wesselényi báró – története közismert, viszont az 1876. február-márciusi dunai jeges árvíz, valamint az 1879. márciusi tiszai áradás kevésbé forog közszájon, pedig a magyar árvízvédelem intézményesítésében óriási szerepet játszottak, hiszen rámutattak a központi védszerv felállításának nélkülözhetetlen voltára. 1886. május 1. napjával kezdte meg működését az Egységes Vízrajzi Szolgálat⁸ Péch József, a korszak elismert vízépítő mérnöke és hidrológusa vezetésével és a Baross Gábor vezette Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium Vízrajzi Osztálya, ahol 1982-től helyet kapott az Országos Vízjelző Szolgálat is.⁹

Az előrejelzés tudományos és intézményes fejlődése mellett az előbbi eredményeire támaszkodva egy hatékonyabb védekezés volt kivitelezhető. Kivételes helyzet volt ez, amikor az uralkodó és a rendek (elsősorban az egyre inkább elhajló nemesi vármegyék) között szándékgyűlölet

volt megfigyelhető a gátak és védművek építésének ügyében a 18. század végén és a 19. századelőn. 1807-ben a diéta A magánosok költségén létesítendő vízművekről szóló 17. törvénycikke lehetővé tette a védekezéssel foglalkozkodó magántársulások alakulását,¹⁰ és kilátásba helyezte az állami segítségnyújtást is. A költségek előteremtésére 1815-ben ún. sóalapot hoztak létre, azzal a céllal, hogy – a hajózhatóvá váló folyókon beszedett vámokon túl – finanszírozni tudják a munkálatokat.¹¹ Majd a reformországgyűlések több törvényben kívánták elősegíteni a védművek építését¹² és azok hatósági felügyeletét¹³ is.

Beszédes József irányításával 1825-re elkészült a Sárvíz rendezésének és a terület lecsapolásának, majd 1834-re a Duna vízszabályozásának terve és 1835-ben napirendre vették a Zala ártér-rendezésének ügyét is. A szabályozás terveit Vásárhelyi Pál dolgozta ki, a Tiszavölgyi Társulat műszaki vezetőjeként. 1846-ban vette kezdetét a sok évtizedes munka,¹⁴ amelynek nyomán számos vármegyében megszorozódott a megművelhető földek száma. S bár a 20. században úgy, mint napjainkban is egyre nagyobb energiákat mozgósít az állam a természeti erők – úgy az árvizek – megfékezésére, de mégis mint napjaink dunai áradása is mutatja, legfeljebb a hatások (értsd károk) csökkentésére törekedhetünk, mert ha a víz szalad, akkor a kő sem marad.

Hivatkozások:

- ¹ A korai árvizek történeti irodalmáról lásd Vadas András: Árvizek a kora újkori Magyar Királyságban. Források és lehetőségek. In Kádár Zsófia-Mikó Gábor-Péterfi Bence-Vadas András (szerk.): Micae Medivaevalis. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról. Budapest, 2011. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 167–194. p.
- ² Petró Tibor: A magyarországi árvízvédelmi fejlesztések, a kapcsolódó lakosságvédelmi feladatrendszer újszerű megközelítése. Budapest, 2017 Nemzeti Közszolgálati Egyetem [Doktori (PhD) Értekezés] 4. p.
- ³ Petró 2017. 23. p.
- ⁴ Papp Ferenc: Természetes vízmozgások nagyvízeinek empirikus „hozománya”. Hidrológiai Közlöny, 2004. 2. sz. 58–64. p.
- ⁵ Idézi Petró 2017. 25. p.
- ⁶ Uo. 25–26. p.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Közmunka- és Közlekedésügyi Miniszter 1007/1886 sz. rendelete alapján.
- ⁹ Fehér János: In memoriam VITIKUTI. Hidrológiai Közlöny, 2021. 1. sz. 83. p.
- ¹⁰ E jogszabály megjelenése után, 1810-ben jött létre az első vízi társulat, Sárvízi Csatorna Társulat néven.
- ¹¹ Más, közúti infrastruktúraépítésről és annak társadalmi vetületéről lásd Heil Kristóf Mihály: Milyen utakon járunk? Törvényjavaslatok az úthálózatfejlesztésre a 19. század első felében. In: Jog.történet, 2023. február 13.
- ¹² 1836. évi 36. tc.
- ¹³ 1840. évi 10. tc.
- ¹⁴ Petró 2017. 31. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: A Hegyvidék főutcája
<https://images.app.goo.gl/7gDP4Z089oKwD3Mh7>
2024. szeptember 20.

A cikkekben feltüntetett állítások a szerző saját véleményét képezik.

A blogon megjelent művek utánközlése csak a szerző és a szerkesztőbizottság engedélyével lehetséges. Ennek megszegése jogi felelősségvönást eredményez.

Erre, a blogon megjelent írásra a következőképp lehet hivatkozni:

Heil Kristóf Mihály: A víz szalad, a kő marad, a kő marad? A magyar árvízvédelem vázlata a kezdetektől a 19. század végéig. In: **JOG.történet**. A HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja. 2024. szeptember 23. mtajogtortenet.elte.hu/blog/heil-kristof-mihaly-arvizvedelem